

Libya yol ayrımında

Simon Assaf

Ortadoğu'da devrimler, değişmez zannedilen bütün bir bölge boyunca ve kendi çıkarları adına hareket etmekten aciz sayılan insanların müdahalesiyle, bir gök gürültüsü gibi patladı. Devrimlerin tarihe gömüldüğü fikri artık inzivaya çekildi. Gençlerin eylemleri ve protestoların cesurluğu, on yıllardır baskı ve retorik üzerine kurulu rejimleri paramparça etti. Bu "gençlik devrimleri" tüm bölgeyi ortak talepler etrafında birleştirdi: iş, onurlu bir yaşam, özgürlük, demokrasi; baskıya, yolsuzluğa ve yozlaşmaya karşı mücadele. Devrimler, Arap işçi sınıfının büyük bir kesimini sarsarak, onu uykusundan uyandırdı.

Arap rejimlerinin, onlara uzun bir yaşam süresi sağlayan üç temel dayanağı bulunuyordu. Rejimler kendi halklarıyla, kalkınma ve belirli düzeyde bir ekonomik güvenlik vaat eden bir toplumsal sözleşme yaptılar. Bu toplumsal sözleşme, neoliberal reformlarla sarsıldı ve zayıfladı. Rejimlerin ikinci dayanak noktası, monarşiler ve cumhuriyet yönetimleri için aynı şekilde geçerli olmak üzere, emperyalizmle barışmak adına Filistin için iki devletli çözüm önerisini kabul etmiş olmalarıydı. Ekonomik kargaşa ve politik başarısızlık, rejimlerin elinde tek bir dayanak bırakıyordu: baskı ve şiddet mekanizmaları. Şüphesiz, rejimlerin dayandığı bu üç sütunun temelleri, son on yılda gerçekleşen derin sosyal ve ideolojik değişimlerle sarsıldı.

Mısır ve Tunus'taki dramatik gelişmeler, ayaklanan kitlelerin seferberlikleriyle kitle grevlerinin bileşiminin rejimleri ve iktidarları devirebileceğini kanıtladı. Bu süreç Libya için de geçerliydi fakat, rejimin doğası ve örgütlü bir muhalefetin bulunmayışı, güvenlik aygıtlarının kesin bir yenilgisine imkan vermedi. Libya devrimi zor koşullar altında yükseldi. Rejime göbekten bağlı da olsa sendikaların var olduğu ve devrimin çekim merkezleri haline geldiği Tunus'tan veya muhalefetin siyasi hareketler ve güçlü bir işçi sınıfı etrafında birleştiği Mısır'dan farklı olarak Libya, örgütlü bir iç muhalefete sahip değildi. Libya devrimi

örgütlenmenin en ilkel biçimleriyle işe başlamak zorundaydı. Herhangi bir muhalefetin bulunmayışı aynı zamanda, rejimin diyalog ve reform yöntemleriyle uzlaşma arama imkânlarını da daralttı. Bölgedeki devrim güçlerinin gelişmesindeki gelgitleri belirleyebilmek için elimizde lineer ölçüler bulunmuyor. Bu gelgitler -Tunus ve Mısır'da başarı, Libya ve Bahreyn'de yenilgi- devrimin acil görevleriyle kitlelerin devrimden beklentileri arasında bir uçurum yarattı. Ve bu belirsizlikler, başarısızlığın bir kuşak için yenilgi haline geleceği ölüm kalım anlarında ortaya çıktı.

Bingazi'de 17 Şubat 2011 tarihinde başlayan ayaklanmanın amacı, ülkeyi Batı emperyalizmine teslim etmek değildi. Fakat, özellikle emperyalizme karşı olan sol için, Libya Devrimi biri dizi karmaşık soru ortaya çıkardı. Tunus, Bahreyn, Mısır ve Yemen emperyalizmin çeperi altındaki ülkelerdi. Buradaki devrimler Batı'nın pençesinden kurtuluşun bir parçası olarak görülebilirdi. Ama devrimciler Suriye ve Libya'daki ayaklanmalar karşısında nasıl bir tutum almalıydı? Zira, baskıcı diktatörlükler olmalarına rağmen bu rejimlerin, emperyalizme karşı bazı muhalif çıkışları söz konusuydu.

Libya devrimi ikinci bir sorun daha yarattı. Ayaklanmalara dönük yaygın bir sempati ve destek olmasına rağmen, emperyalizm bir kez sürece dâhil olduktan sonra, solun bir kesimi Kaddafi'nin rejimine destek sunmaya başlarken, bir diğer kesimse yeniden piyasaya sürülen "insani müdahale" dogmasından medet umarak emperyalizmin gerçek hedeflerini göz ardı etti. Aralarında benim de olduğum devrimin çoğu destekçisi, devrimin emperyalizmle lüzumsuz bir anlaşmaya zorlandığını ve panik içinde Batı'ya askeri müdahale çağrısı yapıldığını savundu. O dönemde, zorluklarına rağmen Libya devriminin destek adına komşularına dönmesi gerektiğini belirttik. Mevcut durumda ise bu tartışma artık soyut bir nitelik taşıyor: Bir müdahale gerçekleşti ve Batı, devrimi rayından çıkardı. Fakat Kaddafi'nin ölümü ve rejiminin sonlanmasını takiben, devrimin önderliği sorunu yeniden su yüzüne çıktı.

Devrim bir süreçtir. Eski düzen ile giderek büyüyen değişim arzusu arasındaki dolaysız çatışmanın bir ifadesidir. Devrimler yeni sosyal ilişkilerle birlikte yeni bir çağın habercisidir. Doğası gereği bir devrim, sokaklar, fabrika, ofis, okul, ekonomi

ve kaynaklar üzerindeki kontrol için bir dizi krizin yol açtığı bir meydan okumadır. Devrim sürecinde milyonlar kendi çevresindeki dünyayı değiştiren ve şekillendiren bir faaliyet içine girer ve bunu yaparken kendi bilincini yükseltir. Bu süreç Libya’da ayaklanmanın ilk günlerinde işlemeydi ve iç savaşın sonu olarak görülen Trablus’taki ikinci ayaklanmayla birlikte tekrar ortaya çıktı. Ama yol boyunca devrim, sürecin komşu ülkelerindeki gibi gelişmesini engelleyecek ve kendisini kısıtlayacak uzlaşmalara zorlandı.

Bu makale, Libya tarihinin veya ayaklanma ve iç savaş sürecinin eksiksiz bir tarihi değildir. Göstermeyi umduğum şey, Kaddafi rejiminin Libya’nın bağımsızlığını kazandığı dönemin ardından gelişen bir kitle hareketi üzerinde yükseldiğidir. Onun darbesi bu devrimci dalgaya bir son verdi ve rejimin kullandığı söylemlere rağmen inşa ettiği rejim, yeni bir egemen sınıf yaratmaya dönük politikalarına muhalif bütün kesimleri ezip geçti. 1980’lerde Libya’nın Batı’yla yaşadığı gerilimlerde devrimci sosyalistler, emperyalizmin ülkeye dönük planlarına karşı çıktılar fakat, Kaddafi’nin anti-emperyalizmi Filistin ve Lübnan’da özgün direniş hareketlerinin gelişmesinin önünde bir engel oldu ve bütün söylemlerine rağmen, gerçekte daima Batı’yla petrol anlaşmalarını devam ettirmeye çalıştı. Benzer şekilde, kullandığı Pan-Afrikacı söylemin ardında yatan gerçek neden, Çad’ın kuzeyini işgal etme hedefiydi. Ve George Bush’un “terörizme karşı savaş” ilanını takip ederek Kaddafi, Fransa, Britanya ve ABD’yle tekrar barıştı. Huzursuzluğun ilk işaretlerinin ortaya çıktığı dönemde, Kaddafi ve ailesi Batı başkentlerinin düzenli bir ziyaretçisiydi ve rejimi emperyalizmle barış içerisindeydi.

İtalyan İşgali: “Dördüncü Kıyı”

Şu anda Libya olarak ifade edilen bölgenin sınırları, yirminci yüzyılın başında Batılı sömürgeci güçler tarafından çizildi. Modern Libya birbirinden farklı üç bölgeden oluşmaktadır: Batıda, başkenti Trablus olan Trablusgarp; doğuda başkenti Bingazi ile Sirenayka; ve güneyde uçsuz bucaksız çölleriyle Fezzan. Farklı kültürel ve etnik tarihleriyle bu bölgeler, Osmanlı İmparatorluğu’nun unutulmuş sınır bölgelerinin parçalarıydı. Bu imparatorluk parçalandıkça, sömürgeci güçler devreye girdi. Bugünkü modern Libya’yı oluşturan bu geniş ve fakir bölgeler (bölgenin sadece yüzde biri tarım için elverişliydi)(1), başlangıçta

sömürgeci güçler için pek de çekici yerler değildi ve Afrika'daki sömürgecilik yarışında uğruna mücadele edilecek en son bölgelerdi.

Sömürgecilik yarışına geç dâhil olan İtalya, imparatorluk inşa etme stratejisinin bir parçası olarak, 1911 yılında "Dördüncü Kıyı" [Trablusgarp ç.] olarak bilinen toprakları ele geçirme şansı yakaladı. 70 bin İtalyan sömürgeci, çoğunluğu Trablus'a olmak üzere Trablusgarp'a yerleşirken, 40 bin kadarı da doğu bölgesine kuruldu.**(2)** Sömürge yönetimi doğulu aşiretler arasında, Suudi Arabistan'daki Vahabizm'e yakın Senusiye tarikatının takipçisi Ömer Muhtar tarafından yönetilen bir isyanın kıvılcımını çaktı. Muhtar 1931'de yakalanıp 20 bin taraftarının önünde asılana dek, 8 yıl boyunca sömürgecilere karşı yürütülen gerilla savaşının önderliğini yaptı.**(3)** İtalya'nın Libya'da yürüttüğü savaş, faşist diktatör Benito Mussolini döneminde giderek daha kanlı bir hal aldı. Baskının özellikle vahşileştiği bir dönemde, İtalyan faşistleri 12 bin Sireneykalıyı infaz ettiler.**(4)** Yaklaşık bir milyon Libyalının yaşadığı sanılan 1912-1943 yılları arasında, tahminen 300 bin Libyalı İtalyan birlikleri tarafından katledildi.

İtalyan sömürge yönetimi İkinci Dünya Savaşı sırasında, müttefiklerin işgali ile sona erdi. Kral İdris'in yönetimindeki Libya Birleşik Krallığı, Birleşmiş Milletler tarafından 1951 yılında ilan edildi. Senusiye tarikatının kurucularının soyundan gelen Kral, yarım yüzyıl süren sömürgecilik tarafından zayıflatılmış ve dünya savaşında enkaz haline getirilmiş bir ülkeyi devraldı (Kuzey Afrika'da süren savaş boyunca Bingazi binden fazla bombardımana maruz kaldı). Bağımsızlık döneminde ülkede kişi başına düşen yıllık ortalama gelir 16 sterlin düzeyinde iken, nüfusun yüzde 95'inden fazlası okuma yazma bilmiyordu.**(5)** Ulusal gelir, Britanya ve ABD'nin, ülkenin Akdeniz kıyısı boyunca uzanan askeri üsleri için ödedikleri kiraya bağımlıydı. 1952 yılında Sirte havzasında keşfedilen petrol, Libya'yı dünyanın en büyük dördüncü petrol üreticisi konumuna taşıdı.**(6)** Kral ülkeyi Batılı petrol şirketlerine açtı. Keşfedilen ucuz ve yüksek kaliteli petrol ülke ekonomisinin dönüşümüne neden oldu fakat, elde edilen yeni zenginlik kralın yakın çevresini kapsayan bir patronaj ağı tarafından paylaşıldı. 1960'lı yıllarda ülke petrol gelirleri sayesinde ciddi bir ekonomik yükseliş yaşarken, halktaki huzursuzluğun ilk kıpırtıları da hissedilmeye başlıyordu. 1960'ların ilk yıllarındaki öğrenci eylemleri ve isyanları, krala karşı bir muhalefetin oluşumunu müjdeliyordu. Bu hareket büyük ölçüde, Cemal Abdül Nasır'ın Mısır'da

gerçekleştirdiği devrimin etkisi altındaydı.

1952'de iktidarı ele geçirdikten sonra Nasır, stratejik önemdeki Süveyş Kanalı da dâhil olmak üzere, Mısır ekonomisinin önemli bir bölümünü kamulaştırmıştı. Nasır'ın ulusal kalkınma modeli ve Fransız ve İngiliz emperyalizmlerine meydan okuması, petrolün bulunmasıyla oluşan yeni zenginliğin ülkenin ekonomik kalkınması için kullanılmasını talep eden Libyalılar arasında da yankı buldu. 1969'daki kitlesel seferberlikler, petrol sektöründe gerçekleşen bir genel grevin tetikleyicisi oldu. Gelişen hareket güvenlik güçleriyle açık bir çatışmaya girdikçe, kralın otoritesi çöktü ve birlikleri onu terk etti. 1 Eylül 1969'da, Özgür Subaylar olarak bilinen (resmi adı Devrimci Komuta Konseyi) Kaddafi'nin önderliğindeki bir grup subay kralı tahtından indirdi. Darbenin liderleri Libya'nın, emperyalizme ve İsrail'e karşı muhalefet eden Arap cephesinin bir parçası olacağını ilan etti. Subaylar, Amerikan ve İngiliz birliklerinin derhal ülkeden çekilmesini ve askeri üslerinin kapatılmasını talep etti.

Cemahiriye Efsanesi

Darbe kitlesel törenlerle kutlandı ve darbenin ardından insanlar, Libya'nın Mısır'ın izinden gideceği beklentisi içindeydi. Fakat darbe, devrimci hareketin gelişimine kısa zaman içinde set çekti. Kaddafi'nin çevresindeki genç subaylar başta petrol olmak üzere, ülkenin doğal zenginliklerine dayanarak bağımsız bir ulus devlet ve modern bir toplum inşa etme hevesindeydiler. Darbe liderleri önce İtalyan mülkleri, sigorta şirketleri ve bankalarıyla başlayan ardından Batılı petrol şirketlerinin çoğunu da kapsamına alan bir kamulaştırma programını uygulamaya soktular.

Libya devrimi, o dönemde gelişmekte olan ülkelere yayılan rejim değişikliği biçiminin bir parçasını oluşturuyordu. Bu sömürge karşıtı mücadelelerin özelliklerinden birisi, eksi düzen kendi iktidarını daha fazla sürdürme imkânını yitirirken, genellikle zayıf durumdaki işçi sınıfının iktidarı alma kapasitesinden yoksun olmasıydı. Bu durum, kendini mücadelenin liderliğine yükseltmesi için, yeni orta sınıftan gelen başka bir güce açık kapı bıraktı. Özgür Subaylar devrimi

geniş kitleleri kapsamıyordu; bunun yerine Libya ordusundan gelen küçük bir grubun etrafında merkezileşiyordu. Dirk Vanderwalle'ye göre, "bu Özgür Subayların tamamı Askeri Akademi'ye katılmıştı çünkü, monarşinin kısıtlayıcı politikaları altında, özel bir diploma gerektiren üniversite eğitimini almaya hak kazanamamışlardı".(7)

Özgür Subaylar kendilerini iktidara getiren devrimi, Arap Sosyalist Birliği (ASU) içinde massetmeye çalıştı. ASU, Nasır'ın Mısır'daki partisinden esinlenerek bir tek parti diktatörlüğü oluşturuyordu. ASU tek resmi parti ilan edildi ve 1972'de grev hakkı yasadışı ilan edildi, bağımsız sendikalar yasaklandı ve örgütlü muhalefete girişenlerin idam cezasıyla yargılanacağı ilan edildi.(8) Özgür Subayların bir kısmı da dâhil olmak üzere, darbeye katılanların birçoğu, ASU'nun eylemlerini halk devrimine karşı bir ihanet olarak gördü. Büyüyen huzursuzluk, başarısızlığa uğrayan bir darbe girişimini tetikleyen Devrimci Komuta Konseyi içinde gerilimi artırdı.(9) Büyüyen rahatsızlıktan ürken Kaddafi, rejimi "devletsiz halk hükümeti" biçiminde yeniden örgütleyerek, başka bir muhalefetin gelişimini engellemeye çalıştı. ASU'yu tasfiye etti ve Yeşil Kitabı'nda açıkladığı, "sosyalizm", "demokrasi" ve "İslam" üzerine yeni doktrinini ortaya koydu. Devletin fonksiyonlarını devrettiği "halk komiteleri"ni (daha sonra Devrimci Komiteler adı verildi) oluşturdu.

Seçim yoluyla inşa edilmemiş bu komiteler, "Cemahiriye" adında biçimlenen yeni rejimin belkemiğini oluşturdu. Cemahiriye diye anılan bu sistem, halkın sistemi demokratik bir biçimde denetlediği efsanesine dayanıyordu. Komiteler tüm dergi ve televizyon istasyonlarını ele geçirdi, fabrikaların, okulların ve devlet dairelerinin yönetimlerini devraldı. Fakat, devlet gelirlerinin yüzde 99'unu oluşturan petrol sanayii, yeni egemen kliğin etrafındaki küçük çeperin sıkı denetimi altında kalacaktı. Devrimci Komiteler retoriği ve Yeşil Kitap'ta ifade edilen felsefenin örttüğü gerçek ise, Kaddafi'ye sadık bir patronaj rejiminin yaratımıydı. Kaddafi kendisini "kardeş lider" ilan ederken, petrol gelirlerini geleneksel aşiret yapılarının dışında bir destek tabanı yaratmak için kullandı ve bunları halkın gerçek bir demokratik denetiminden bağımsızlaştırdı.

1970'lerde petrol sektöründeki hızlı yükseliş, Libya'ya büyük miktarlardaki nakit

para akışının, kalkınma programı fonlarının ve aynı zamanda yeni bir kamulaştırma dalgasının önünü açtı. Petro-dolarlar, rejimin egemenliğini halkın belirli kesimleri arasında pekiştirmesini sağladı. “Halk denetimi” sloganı altında gerçekleştirdiği ılımlı kamulaştırma programı dâhilinde Kaddafi, Trablus’ta yanmış, haczedilmiş en önemli taşınmaz mülkleri kendi yakın çevresine dağıttı. Petrol gelirlerini, komşuları Tunus’ta alışveriş çılgınlığına devam etmeleri için, düzenli olarak destekçileriyle paylaşırdı (Tunuslular bu duruma “Yeşil çekirgelerin istilası” adını vermişlerdi)(10). Fakat, politik pasiflikten imtina eden Libya halkı, tepkisini rejimi çeşitli biçimlerde boykot ederek ortaya koydu. Devrimin başarılarını kutlamak için düzenlenen “Yeşil mitingler”e katılım oldukça sınırlıydı. Halk desteğini gösteren büyük gösteriler, yalnızca katılımın zorunlu kılındığı zamanlarda gerçekleşebiliyordu. Bu cüretkar sessizlik hali, Kaddafi’nin sıklıkla gerçekleşen eksantrik beyanlarına verilebilen tek cevaptı.

Gelişmiş bir petrol altyapısına dayanan Libya ekonomisi ciddi bir büyüme gerçekleştirdi, eğitim ve diğer sosyal alanlarda da ilerlemeler sağlandı. Fakat petrol gelirlerine aşırı derecede bağımlı olan ekonomi, petrol fiyatlarındaki ani yükseliş ve düşüşlerin basıncı altındaydı. Yıllar boyunca zenginliğin giderek artmasına rağmen, Libyalıların büyük çoğunluğu, gençler arasındaki yüksek işsizlik oranları ve düşük ücretlerle birlikte, zor koşullar altında yaşamaya devam etti.(11)

Anti-Emperyalizm, Pan-Arabizm ve Pan-Afrikanizm

Nasır 1970’te öldüğünde, Kaddafi kendisini onun politik mirasçısı ilan etti. Bu unvan, Arap direnişinin rehberi haline gelmek isteyen biri için uygun görünüyordu. Kaddafi’nin ilan etmiş olduğu “kardeş lider” rolü, Mısır’ın yeni lideri Enver Sedat, Mısır’ın müttefiki Sovyetler Birliği’ne sırtını dönüp ABD’yle anlaşmaya varınca, güç kazandı. Sedat’ın anlaşmasına yanıt olarak Kaddafi, Varşova Paktı içerisinde bulunan ülkeler ile bir dizi silah anlaşması yaptı. Fakat, “sosyalizm”e dair estirilen bütün o gösterişli havaya rağmen, ilk olarak kral tarafından anlaşma yapılmış Batılı küçük petrol şirketleri ağı aracılığıyla Avrupa’ya petrol tedarik etmeyi sürdürdü.

Batı-karşıtı direnişin bir kalesi görünümüyle Libya'nın itibarını güçlendirmek için, 70'ler ve 80'ler boyunca Kaddafi, Arap ulusalcılığı söylemini kullandı. Gerçekte ise, Libya'nın bölgedeki direniş hareketlerine müdahil olması pek hoş karşılanmadı. Kaddafi'nin ajanları, suikastçılar ve araba bombacıları olarak ün kazanmıştı. Libya, İsrail'le olan mücadelelerinde Filistinlilere silah ve para yardımında bulundu fakat, bu yardımların çoğu, Filistin hareketinin geneli tarafından bilinmeyen çevrelere gidiyordu. Libya, Filistin lideri Yaser Arafat'ın ziyaret etmeyi reddettiği tek Arap ülkesiydi. **(12)** [Kaddafi'nin yönlendirdiği ç.] bu gruplar genellikle, Batılı hedeflerin yanı sıra, Kaddafi'nin politikalarına muhalefet eden Filistinlilere ve Lübnanlılara saldırı düzenlemek için kullanıldı.

Bu müdahale, popüler ve saygın Lübnanlı reformist Şii din adamı Musa El-Sadr'ın öldürülmesiyle doruk noktasına ulaştı. Sadr ve birkaç yoldaşı, 1978'de görüşme için Trablus'a çağırılmış ve kısa bir süre sonra ortadan kaybolmuştu (Kimileri Sadr ve yoldaşlarının Kaddafi'nin ofisinde öldürülmüş olduğuna inanmaktadır). Onların kaderi halen bilinmezliğini koruyor, fakat İmam'ın ortadan kaybolması Lübnan direnişinde derin bir yara açtı. Sadr, sonradan Hizbullah'ı kuracak olan, Lübnanlı Şii Müslümanların çoğunluk örgütü EMEL hareketinin lideriydi. Kaderin bir cilvesi olarak, Lübnan, 2011'in Ocak ayında BM Güvenlik Konseyi'ne dâhil olduğunda, Hizbullah'ın Lübnan kabinesi üzerindeki etkisi en yüksek seviyesine çıkmış durumdaydı. BM'deki Lübnan delegasyonu, Libya'ya uygulanan uçuşa yasak bölge kararının alınmasında önemli bir araç haline geldi. **(13)**

Kaddafi'nin Filistin ve Lübnan direnişlerine müdahalesinin feci sonuçları artık ortaya çıkmıştı ve diğer Arap rejimleri emperyalizmle barıştıkça, Kaddafi'nin Arap dünyasındaki nüfuzu yerle bir oldu. 1980'lerde, Pan-Afrikanizm'de yeni bir cevher keşfederek, dikkatini Afrika'ya yöneltti. Fakat bu yeni söylemin ardında da, kaba bir ihtiras yatıyordu: uranyum da dâhil olmak üzere zengin maden kaynaklarına sahip olan Çad'ın kuzeyini ele geçirmek. Libya'nın Çad'daki savaşı, Libya destekli Çad birlikleri (ve Libya birlikleri) tarafından Fransız destekli Çad birliklerine karşı gerçekleştirilmişti. Kaddafi'nin Çad'daki üslerinin, Fransız destekli güçler tarafından istila edilmesiyle, bu savaşlar rejim için felaketle sonuçlandı. **(14)** Yenilgi rejim için fazlasıyla küçük düşürücüydü. Afrika macerasının çöküşü -bir başka baskı dalgasıyla karşılanacak olan- yeni bir muhalefet dalgasının gelişini müjdeliyordu. Libya'nın emperyalizmle sürüşmesi, Libya'nın artan bir biçimde,

uluslararası alandan izolasyonuna neden oldu.

ABD tarafından öncülük edilen yaptırımlar dizisiyle yeni yatırımlar durdu, petrol sanayii yedek parça eksikliğiyle durma noktasına geldi. 1986'da ABD Başkanı Ronald Reagan, Trablus ve Bingazi'ye hava saldırısı emri verdi ve bu saldırıda Kaddafi'ye başarısız bir suikast girişiminde bulunuldu. Bu saldırı, ABD hükümetinin "Vietnam sendromu"nun üstesinden gelme girişiminde, önemli bir köşe taşını simgeliyordu. Cevap olarak Libya rejiminin 1988'de bir Pan Am 103 yolcu uçağını Lockerbie'de bombaladığı iddia edildi. **(15)** Ne var ki, Irak'la yaşanan çatışmalar emperyalizmin önceliklerini değiştirdi ve Lockerbie şüphelilerinin teslim edilmesi için Kaddafi'yle anlaşmaya varıldı ve Batı'yla olan gerilim hafifledi. Kaddafi rejimi gerçekte, Batılı hedeflere dönük operasyonlarının hesabını, saldırı kurbanlarına verilen cömert tazminatlarla ödedi. 1990'larda Kaddafi, ülkesini yeni bir rotaya soktu. İnfıtah (Açılım) olarak bilinen yeni politika, Sedat'ın 70'li yıllardan Mısır'da uygulamaya koyduğu neoliberal politikaları örnek alıyordu.**(16)**

İslamcı Muhalefet

90'lı yıllarda ülkenin doğusunda İslamcıların önyak olduğu isyan, Batı ile tam bir uzlaşmanın kapısını açtı. Bu modern İslamcı akım, 1980'li yıllarda Afganistan'da savaş veren Libyalı grupların içinden çıktı. Bu gruplar ülkeye döndüğüne, Libya İslami Savaş Grubu (LİSG)'nu kurdu. Grup Afganistan direnişi içerisinde kök salmış olsa da, LİSG "küresel cihat" çağrısında bulunmaktan uzak durmuş ve kendisini Kaddafi diktatörlüğünü yıkmaya adanmıştı.**(17)** İslamcılar, Kaddafi'yi neredeyse öldürecek iki suikast girişimi dâhil olmak üzere, rejim güçlerine karşı etkili saldırılar düzenledi. Bu isyan, 90'ların ortasında ülkenin doğusundaki ayaklanma girişimiyle doruk noktasına ulaştı fakat, rejim hareketin kilit konumundaki liderlerinin bir bölümünü tutuklamayı ve öldürmeyi başardı. Sonuçta hareket, kalesi olarak nitelenen bölgelerden sökülüp atıldı. Militanların birçoğu Sudan'a kaçarken, diğerleri Irak'taki ABD işgaline karşı mücadele eden direniş hareketine katıldı. Nihayetinde, Seyfülislam Kaddafi ve etkili din adamı Şeyh Ali Sallabi -şimdilerde devrimin liderlerinden ve ayaklanma için Katar desteğinin alınmasında başlıca aracılardan biri- arasında yapılan anlaşmanın bir

parçası olarak İslamcılardan bazıları serbest bırakıldı.(18)

11 Eylül'ü takiben, ABD LİSG'İ El-Kaide ağının bir parçası olarak sınıflandırdı(19) — LİSG'in şiddetle reddettiği bir itham(20). "Teröre karşı savaş", Kaddafi'ye Batı'yla nihai barışını yapma fırsatı sunmaktaydı. Kaddafi bu fırsatı, 2004'te Tony Blair'la yaptığı gizli ve utanç verici "çöl görüşmesi" ile değerlendirdi. Batılı güçler için, Irak ve Afganistan'daki savaşlarda işler kötü gitmeye başladığında, Kaddafi'nin rejimi, uzlaşılması gereken ülkelerden bir haline geldi. Çöldeki görüşme, Irak işgalinin başarısının bir kanıtı olarak görüldü. Kaddafi rejimi teröre karşı savaşta artık Batı'yla işbirliği yapıyordu.(21) Jamestown Kuruluşu'nun Terörizm Gözlemcisi'ne göre:

[11 Eylül] saldırılarından sadece haftalar sonra, bir CIA ekibi 1988 Lockerbie bombardımanını planladığı düşünülen kişi (Libya istihbarat örgütünün lideri Musa Kusa) ile yüz yüze görüşmek için Londra'ya uçtu. Kusa CIA'ya (ve ayrıca İngiltere MI6 dış istihbarat servisine) LİSG ajanlarının isimleri ve Afganistan'da eğitim almış diğer Libyalı İslamcılarının isimlerinin yanı sıra İngiltere'de yaşayan LİSG liderlerinin dosyalarını da verdi. El-Kaide içinde Libyalı Afganların merkezi rolü düşünüldüğünde, istihbarat bilgilerinin ele geçirilmesi açısından Bush yönetimi için bu, beklenmedik bir talih kuşuydu. Amerikan hükümeti, LİSG'İ resmi olarak terör örgütü ilan etti.(22)

CIA ve Britanya'nın istihbarat örgütü MI6 LİSG'in Libya'daki kilit üyelerini kaçırdılar ve tutukladılar -bunlar arasında şu anda Trablus'taki silahlı isyancıların komutanlarından Abdül Hakim Belhac da bulunuyordu. Bingazi ve Derma kentinin doğu kesimi, İslamcı hareketin kalbi olmayı sürdürüyor ve özellikle ayaklanma sürecinde silah depoları yağmalandıktan sonra, Batılı istihbarat örgütleri arasında derin endişeler yaratmaya devam ediyor.(23)

İçi Boş Reformlar

2004'te BM yaptırımlarının bitişini takiben, Kaddafi oğlu Seyfülislam'ın

hamiliğinde gerçekleştirilecek reform vaatlerinde bulundu. Seyfülislam'ın tedrici bir biçimde gerçekleştirilecek demokratikleşme görüşü, Libya Batı'ya açıldıkça, muazzam petrol gelirlerinin bir kısmının hakiki değişiklikler yapmak için kullanılabilceği beklentisini artırdı. Rejim, değişim üzerine yaptığı ucu-açık fakat temelsiz konuşmalarla birçok muhalifin sempatisini kazanırken, uyguladığı baskıyı da kısmen hafifletti. Gerçek iktidar ise, Kaddafi'nin etrafındaki dar bir çevrenin kontrolünde kalmaya devam etti. Özelleştirmeler ve neoliberal reformlar, 70'lerde kamulaştırılan önemli şirketleri satın alan rejimin işbirlikçileri için önemli bir kazanç kapısı haline geldi. Kaddafi, Yeşil Kitap'ın resmi ideolojisiyle tutarlı olabilmek için, neoliberal reform programını "halk denetiminin genişlemesi" olarak sundu.

Financial Times durumu şöyle özetliyordu: "Kaprisli liderin dramatik dönüşümünün yeni Batılı dostlarından çok kendisine kazanç sağladığı, tartışmaya açık bir konu. 1988 Lockerbie bombalaması için aranan iki ajanı teslim etmesi ve 2003'te kitle imha silahlarına sahip olmaktan vazgeçtiğini açıklamasından itibaren, Amerikalı ve Avrupalı petrol şirketleri, yeni sözleşmeler imzalamak için Trablus'a akın etmiş durumdadılar. Küresel krizden muzdarip Batılı finans kurumları da, Libya'nın yeni kurulmuş bağımsız varlık fonu nezdinde zengin ve cömert bir müşteri keşfetmiş oldular."**(24)** BM yaptırımlarının kaldırılmasıyla büyük petrol şirketleri, adeta çıldırmış bir şekilde, yüz milyarlarca dolarlık yeni petrol sözleşmeleri, rafineri yenilemeleri, petrol arama anlaşmaları yapmaya koyuldu.**(25)** Silah şirketleri de bu durumdan geri kalmış değildi. Yalnızca 2009 yılında, Fransız, İtalyan, Alman ve İngiliz şirketleri rejime üç yüz milyon sterlin değerinde silah satmıştı. Satılan silahlar arasında jet uçakları, askeri teçhizatlar, cep telefonlarının kapsama alanını engelleyen elektronik ekipmanlar ve göz yaşartıcı bombalar da vardı.

Silah Ticaretine Karşı Kampanya (CAAT)'ya göre, devrimin başlangıç tarihi kabul edilen 17 Şubat'ta, "farklı türden çeşitli askeri teçhizatları bölgedeki otoriter rejimlere satmasının yanı sıra Britanya hükümeti, Libya ve Bahreyn'e yapılan -göz yaşartıcı bomba ile eylemleri bastırmak için kullanılan teçhizatlar ve keskin nişancı tüfeklerini de kapsayan- mal ticaretini onayladı." Britanya hükümeti, İngiliz silah şirketleri için "üst-düzey politik müdahaleler" gerçekleştirdiği Libya'yı "ayrıcalıklı bir pazar" olarak görüyordu**(26)**. Bu işbirliği, Libya rejiminin

Avrupa'nın güney kıyılarının sınır polisliğini yapmasına dayanıyordu. İtalya'yla yapılan karşılıklı anlaşmalar, İtalya'ya giden Sahraaltı ülkelerinden Afrikalı göçmenlerin derhal "Libya'ya iadesini" garanti altına alıyordu(27). Bu anlaşmalar, rejimin 2000 yılında Afrikalı siyah göçmenlere karşı vahşi bir pogrom düzenlediğinin bilinmesine rağmen yapılıyordu.

17 Şubat Halk Ayaklanması

Tunus ve Mısır Devrimleri on yıllar boyu bastırılmış olan öfke ve kinin açığa çıkmasını sağladı. Libya Devrimi'nin başlangıcı; Bingazi'de aralarında saygın avukatlar ve hâkimlerin de bulunduğu kentin ileri gelen kişilerinin, 17 Şubat günü için adliye binasının önünde gerçekleştirilecek barışçıl eylem çağrısına, genç aktivistlerin gevşek bir ağının dâhil olmasına dayanıyor. Taleplerin sınırlılığına rağmen bu gösteriler, bir nesil için, rejime karşı ilk kez açık bir muhalefet sergileme imkânı sağlıyordu. Eylemciler, ayaklanmayı sezen polisin kendilerini püskürteceğini tahmin ederken, bir yandan da şehir meydanına çadır kurma girişiminde bulundular. Fakat polisin yerine rejimin silahlı çeteleri sahneye çıktı ve göstericilere ateş ederek, çok sayıda barışçıl aktivisti öldürdü. Bir sonraki sabah, öldürülen gençlerin cenaze töreni için büyük bir kitle bir araya geldi. Kitle, güvenlik binalarının önünden geçerken rejim destekçileri tekrar ateş açtı. Bir döngü halinde, insanlar öldükçe cenaze törenleri düzenleniyor ve bu sırada daha fazla insan öldürülüyordu. Olayların başlamasının ardından gelen ilk Cuma günü, protestolar öfke gününe dönüştü. Kalabalık cenaze törenleri, güvenlik güçlerinin silahsızlandırıldığı ve devlet güvenlik binalarının ateşe verildiği, Bingazi'nin tümüne yayılan kitlesel ve öfkeli eylemlere dönüştü. Benzer sahneler ülkenin dört bir yanında tekrarlandı; Trablus'a yakın Zaviye kentinde öfkeli kalabalıklar Kaddafi'nin saraylarından birini ateşe verdiler.

Ertesi hafta protestolar başkent Trablus'a ve kuzey batıdaki stratejik bir sanayi şehri olan Misrata'ya sıçradı. Milyonların katıldığı eylemlilikler, rejimi kuşatmaya başladı. Libyalı diplomatlar görevlerinden istifa edip buldukları ülkelere iltica ediyor, birçok subay gelen emirlerin uygulanmaması doğrultusunda çağrılar yapıyor, birçok kent ve kasaba devrimin yanında olduğunu ilan ediyor ve petrol sektöründeki işçiler greve çıkıyordu. Tunus ve Mısır'da hayret verici zaferler

yaratılan süreç, burada da işbaşındaydı: Küçük gösteriler kitlesel eylemlere dönüşmüş ve güvenlik güçleri sokaklardan silinmişken, ordu birimleri taraf değiştiriyor ve en önemlisi, kitlesel grev dalgaları rejimin kaderini tayin ediyordu. Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam ise devlet televizyonuna çıkarak, şiddetten ötürü "uyuşturucu bağımlısı ve kahve müptelası Arapları, göçmenleri ve diğer yabancıları" suçlayan, tutarsız, ipe sapa gelmez bir konuşma yaptı(28). Konuşması bittiğinde, Trablus'taki televizyon kanalı öfkeli kalabalıklar tarafından baskına uğradı. Kaddafi'nin kaçmış olduğu söylentileri arasında, şehrin merkezindeki Yeşil Meydan, zafer sarhoşu kitlelerin akınına uğradı. Fakat, aslında tuzağa düşürülmüşlerdi. Silahlı güçleri ve destekçileriyle Kaddafi başkenti istila etti. Trablus'taki ayaklanma yenilgiye uğramıştı(29).

UGK'nın Kuruluşu

Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) Bingazi'de devrimin doğum yerinde kuruldu. Konsey ilk olarak ayaklanmanın liderlerinden, güvenilir yargıç ve tanınmış simalardan, isyancı ordu birliklerinin komutanlarından ve isyancı kabilelerin temsilcilerinden oluşuyordu(30). Konsey, doğu kentinde meydana gelen ayaklanmanın acil ihtiyaçlarından doğdu. Rejim güçlerinin çöküşünü takiben, hapishaneler, ordu, polis, mahkemeler ve Mısır'la olan sınırın denetimi de dâhil olmak üzere, devletin yönetim organlarını ve/veya işlevlerini halk denetimi altında idare eder hale geldiler. Yiyeceğin ve paranın dağıtımını Konsey örgütlemeye başladı ve işlerinden atılan, yokluk içindeki binlerce göçmen işçinin koşullarının iyileştirilmesiyle ilgilendi. Bir televizyon ve radyo istasyonu kurdu ve ilk devrimci gazetenin yayımına başladı. İşçi ve yönetici komiteleri, elektrik istasyonları, liman ve havalimanı gibi kilit önemdeki yerlerin yönetimini devraldı. Batılı gazetecilerin de dâhil olduğu pek çok gözlemci, konseylerin gücünden ve verimliliğinden, şehirdeki "özgürlüğün" rahatlatıcı havasından bahsetmekteydi. Bingazi'de yiyecek kıtlığına rağmen, en yoksul vatandaşlar, devrimden öncesine oranla çok daha iyi beslendiklerini söylemekteydiler.

UGK, doğudaki şehirlerin yanı sıra Misrata, Batı Dağları ve Trablus'un batısındaki şehirler de dâhil olmak üzere, kurtarılmış bölgelerde ortaya çıkan benzer yapılarla bağlantılar kurdu. Yalnızca bir günde, sekiz kent bu komiteleri kuruyor ve

devrimden yana olduğunu ilan ediyordu. UGK'nin yapılanma şekli, tüm ülke çapında, halk denetimi altında devrimin genişletilip yayılabilmesine olanak sağlıyordu. Fakat UGK, yepyeni bir gelişmeyle karşı karşıya kaldı. Ayaklanmanın ilk günlerinde hükümetten istifa eden eski adalet bakanı Mustafa Abdül Celil, Bingazi'de ortaya çıkarak kendisini "Geçici Hükümet" in lideri ilan etti. Onun arkasında ise, eski diplomatlar ve ayaklanmanın desteklenmesi için ABD ve Avrupa'yla uzlaşma arayan kesimler toplanmaktaydı.

Celil'in deklarasyonundan hemen sonra, geçici hükümetin hiçbir meşruiyeti olmadığı açıklaması yapan UGK, Celil'in tutumuna şiddetli bir tepki göstermişti. Konsey, rejimin mal varlıklarının dondurulması ve paralı askerlerin ülkeye getirilmesinin engellenmesinin ötesine geçen her türlü dış askeri müdahaleyi reddetti. Konsey Batı'nın, eski rejimden geriye kalanların tecrit edilmesine yardım maskesi altında, devrimi yapan kitlelerin arkasından bir anlaşmaya girişmesinden korkuyordu. Bingazi'de bulundan UGK, 28 Şubat'ta, ülkeye herhangi bir dış müdahale istemediğini net bir biçimde ortaya koydu(31). Devrimcilerin askeri stratejisi yabancı askerleri veya Batılı savaş uçaklarını yardıma çağırmak değil; onları ezmek için gönderilen kuvvetleri, taraf değiştirmeye ikna etmektir. Bu strateji, zorunlu askerliğini yapan kesimler üzerinde çoğu kez başarıya ulaşmış olsa da, rejimin silahlı kuvvetlerini oluşturan asıl kesimler, Kaddafi'nin oğullarının komutasındaki iyi silahlanmış müfrezelerle kaldı.

Kaddafi'nin Karşıdevrimi

Seferberliğin kapsayıcılığına rağmen, Kaddafi rejimi halen güçlü bir destek tabanına sahipti. Halen destekçilerini seferber edebiliyor, onlara silah dağıtabiliyor ve ordu ve güvenlik güçlerinde tasfiye operasyonlarına girişebiliyordu. Sivil idarenin kilit isimlerinin yansıra, yüzlerce asker ve subay idam edildi. Binlerce sivil tutuklandı veya öldürüldü. Kaddafi'nin karşıdevrimi, rejimin kaba kuvvet kullanarak ayakta kalabileceği fikri üzerine kuruluydu. Bu vahşi saldırı, barışçıl hareketi silahlı bir ayaklanmaya dönüşmeye zorladı. Bu eşitsiz bir savaştı. Karşı saldırının büyüklüğü, devrimin, askeri örgütlenmenin en temel unsurlarını tamamlaması için dahi ihtiyaç duyduğu zamanı dramatik bir biçimde kısaltmıştı.

Ayaklanma halindeki 15 günün ardından, devrim artık var olma savaşı veriyordu. Devrimcilerin birinci önceliği, doğudaki kurtarılmış bölgelerle batıda, kuşatma altındaki şehir ve kasabalar arasındaki bağlantıyı kurmaktı. Devrimciler için oldukça çetrefilli bir zamandı. Ayaklanmanın ilk günlerinde, rejim güçlerine karşı imkânsız bir zaferin inancıyla silahlanan ve ateş eden doğulu gençlik, batıya doğru taarruza girişti. Kötü silahlanmış ve oldukça sınırlı bir askeri eğitim almış halde, Kaddafi'nin kalesi konumundaki Sirte şehrinin dışında tuzağa düştüler. Devrim artık yalnızca ülkenin batısında değil, kurtarılmış doğusunda da tehlikedeydi. Rejim ülkenin kilit otoyollarının kontrolünü ele aldı ve küçük ama iyi silahlanmış birliklerini, bir şehirden diğerine ilerletebildi. Bingazi'ye doğru büyük geri çekiliş başladı. Kaddafi'nin birlikleri isyancı şehri kuşattığında, Kaddafi, "Onlara karşı merhamet göstermeyeceğiz", açıklamasında bulundu(32). Batı Dağları'nda ve Misrata'da isyancılar rejimin saldırısını püskürtmeyi başardılar fakat, bunun için ödedikleri bedel çok yüksekti. Bingazi, rejimin temel hedefi olarak kalmaya devam etti. Kaddafi, şehrin düşüşünün ayaklanma için parçalayıcı bir yenilgi olabileceği ihtimaline oynuyordu.

Tunus ve Mısır devrimleri, Libya'daki olayların gerisinde kalmış durumdaydı. Libya Devrimi'nin hayatta kalabilmesi için, komşularının acil pratik desteğine ihtiyacı vardı. Kısıtlı miktarda yardım ve silah, Tunus ve Mısır'dan gelebildi fakat, devrimcilerin gelen yardımları dağıtma kapasiteleri de oldukça sınırlıydı. Mevcut eksiklikler Batı müdahalesine kapıyı açtı. Devrimin başarılı olabileceğine ikna olan Batılı liderler, isyana destek olmak üzere manevra yaptılar. Etrafları sarılmış durumdaki devrimciler, Batı'nın insafına sığınmaktan başka bir çareleri olmadığını hissettiler. UGK'nın dış müdahaleye karşı olan tutumuna rağmen, Kaddafi'nin saldırısını durdurabilmek için, Konsey önce uluslararası yaptırımlar ve hava sahasının kapatılması ve ardından hava saldırısı çağrısı yapmaya zorlandı(33). Askeri yenilgiler UGK'yı, devrimi Batı'nın çıkarlarına ipotek etmeye zorladı. Mustafa Abdül Celil artık UGK'nın yeni lideriydi ve komitelerin yapıları değişmeye başlamıştı.

Gasp Edilmiş Devrim

Pek çok Libyalı, zaferlerini koruduğu için Batı'yı övmektedir. Oysa, ABD, Fransa

ve Britanya'nın eylemlerinde cömertlikten, fedakarlıktan bahsetmek, pek mümkün değildir. Bu aynı güçler, devrimin gerçek anlamda başarıya ulaşmasını imkânsız hale getirmişlerdi. Ayaklanmanın ilk günlerinde UGK bir acil talepler listesi hazırlamıştı. İsyancılar uluslararası tanınma ve silah ve diğer ihtiyaçların tedarik edilmesi için, rejimin el koyulan milyarlarca dolarlık fonlarına erişim hakkı talep etmişlerdi. Batı ise "hükümetleri" değil, yalnızca ülkeleri tanıdığını ilan etmiş, Kaddafi'nin ülkeye paralı asker getirmesini sağlayan uçuşları engellemeyi reddetmiş, "teröristlerin" eline geçebileceği korkusuyla, silah yardımıyla bulunmaya karşı çıkmışlardı(34). Son olarak da, el koyulan fonların "yasal zeminlerde" kullanılmasını reddettiler(35).

Bunun yerine Batılı güçler UGK'nın önüne birtakım koşullar koydular. İleride kurulacak herhangi bir Libya hükümetinin, Kaddafi döneminde imzalanmış bütün sözleşmeleri aynen kabul etmesini talep ettiler. Libya İstikrar Takımı Başkanı Ahmed Cehani, Ağustos 2011'de bu vaadi defalarca tekrarladı. Bir basın toplantısında belirttiği üzere, "Petrol sektöründeki sözleşmeler dokunulmazdır... Herhangi bir sözleşmenin iptali söz konusu değildir."(36) Yeni kurulacak Libya hükümeti, aralarında Sahraaltı ülkelerinden Güney Avrupa'ya yönelik göçü durdurmak üzere İtalya'yla yapılmış ikili sözleşme de olmak üzere, bütün "uluslararası sözleşmelere" saygı duymak zorundaydı. Konsey ayrıca, yayınladığı bir bildiriye, "terörizme karşı" verilmiş olan taahhütlere de sadık kalacağını vurguladı(37). Yeni Libya tıpkı eski Libya gibi olmalıydı, tek fark Kaddafi ve rejimin önemli isimlerinin devre dışı kalacak olmasıydı. Bu, UGK'nın reddedemeyeceği bir teklifti.

İç Savaş ve İkinci Ayaklanma

NATO'nun hava saldırısının etkisi fazla abartılmamalıdır. Savaş uçakları rejim güçlerini püskürttü fakat, kesin sonucun belirleneceği yer, karadaki savaştı. Savaşın esas yükü silahlı milislere devredilmişti ve doğuda isyancıların hücumu bir petrol limanı olan Brega'da duraklayınca, savaşın ağırlık noktası Misrata ve Batı Dağları'na kaydı. Batı Dağları, Kaddafi rejimi altında uzunca bir zamandır baskı altındaki Berberi azınlığın yurduydü. İsyancıların Kaddafi'nin cephesini yarıp ilerlemeleri, yaz döneminde, Batı Dağları'ndaki Berberi isyancıların Tunus'la

olan sınır bölgesinin kontrolünü ele geçirmeleriyle mümkün oldu. Trablus ve diğer batı şehirlerindeki baskıdan kaçmış olan binlerce Libyalı, savaşa katılmak için akın etti. Önemli sayıdaki eğitimci ve Katar'dan gelen özel birlikleri de kapsayan dış yardım sayesinde isyancılar daha örgütlü ve etkili hale gelmişlerdi.

En kanlı savaşlar Misrata'nın kontrolü için verildi. Bu sanayi şehri, başkent ile rejimin kalesi konumundaki Sirte arasındaki stratejik sahil yolu üzerine yer alıyordu. Bingazi'den farklı olarak Misrata, modern çelik fabrikalarında çalışan güçlü bir sanayi proletaryasına sahipti. Misrata'nın savunucuları; doğudan silah ve diğer ihtiyaç ürünleri temin ettikleri yaşamsal önemdeki deniz yolu, Libya donanmasının ve silah ambargosunu dayatan NATO savaş gemilerinin ablukası altındayken, fabrikaları zırhlı araçlar üretme koşullarına uyarlayarak, ablukadan kurnazca sıyrılmışlardı**(38)**. İsyancılar esasında, NATO hava saldırılarının öncesinde rejim güçlerini kuşatmış ve yenilgiye uğratmıştı.

Zafer Misrata'daki önderliğe isyancılar arasında büyük bir etki kazandırmıştı ve Misrata'daki önderliğin Bingazi'deki UGK'ye karşı eleştirel bir tutumu vardı. UGK'nin Batı destekli liderliğini reddettiler ve rejimin eski simalarını saflarından temizlemelerini talep ettiler. Şehir Bingazi'den doğrudan emirler almayı reddetti ve Kaddafi'nin düşüşünü takiben, Trablus'taki yeni hükümetten yarı-bağımsız konumunu sürdürebileceğini ilan etti.**(39)** İç savaştaki rollerine rağmen Misrata güçleri, rejim kuvvetlerine karşı saldırıya geçmek için hala NATO hava gücüne bel bağlıyordu. Başkent'in düşüşünün ardından Misrata, siyah Afrikalıları hedef almakla kötü bir ün kazandı ve rejimin destekçisi olmakla suçlandı.**(40)**

20 Ağustos'ta Trablus tekrar ayaklandı. Bu sefer isyancılar şehrin içine girmişlerdi. Reuters haber ajansına göre, şehrin denetimi için verilen savaşta özel yabancı güçler kilit bir rol oynamışlardı:

İsyancılar yalnız değildi. ABD ve müttefiklerin kaynaklarına göre, İngiliz casuslar Trablus'a sızdı ve hava saldırılarına yardımcı olmak ve sivillerin ölümünü engellemek için radyo cihazları kurdular. Fransızlar yeni silahların kullanımının öğrenilmesi ve taşınmasında yardımcı oldular. Washington kritik bir son aşamada,

Trablus semalarına iki insansız hava uçağı daha gönderdi ve NATO'nun saldırı kapasitesini artırarak yardımda bulundu. Batılı yetkililerle isyanın resmi liderleri, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi Arap devletlerinin örtülü desteğinin de yaşamsal önemde olduğunu belirtiyorlar. Doha [Katar'ın başkenti ç.] isyancılara silah, para ve askeri eğitim verdi.(41)

Fakat son savaştaki kilit unsur kitlelerin rolüydü. Bir UGK yetkilisi, son saldırı tarihinin başkentteki direniş tarafından belirlendiğini açıkladı: "Trablus'ta ayaklanmanın, camilerden çağrı yapılarak o gün gerçekleştirileceğine dair halkın hazırladığı bir plan vardı. Bu askeri ya da resmi bir plan değildi; bu halkın planıydı. Trablus'taki halk, bunu bizimle eşgüdüm halinde gerçekleştirdi."(42) Kente doğru yalnızca birkaç yüz isyancı ilerlerken başkentini ele geçirilmesinde belirleyici olan, kitlelerin yeniden sahneye çıkmasıydı. Kalabalıklar Yeşil Meydan'da birleşti, mahallelerde barikatlar kurdu ve artık demoralize olmuş rejim güçlerinin silahlarına el koydu. Rejimin geriye kalan son unsurlarının da mağlup edilmesi, artık bir an meselesiydi. 20 Ekim'de Kaddafi ve rejimin diğer kilit isimleri yakalandı ve infaz edildi. Kaddafi'nin ölümü, onun adına savaşan güçlerin nihai çöküşünü simgeliyordu.

İnsani Savaş ve "Yumuşak Askeri Güç"

Batı'nın Libya'ya müdahalesinin önemli bir amacı vardı: "insani müdahale" ve onun daha modern biçimleri olan "yumuşak askeri güç" ve "adaleti liberalizm"e (muscular liberalism)(43) prestijini yeniden kazandırmak. Bu doktrin ilk olarak 1990'lardaki Balkan Savaşları'nda, Srebrenitsa'da Bosnalılara yönelik korkunç katliamın durdurulamayışını takiben, Batı müdahalesini meşrulaştırmak için geliştirildi. Ve daha sonraki Afganistan ve Irak işgallerinin ideolojik meşrulaştırma aracı haline geldi. İnsani müdahalenin dayanağı, liberal insani değerlerin hayata geçirilmesinin Batı'nın çıkarlarıyla örtüştüğü efsanesine dayanıyordu. Sol kesimler arasında da etkili olan bu fikir, Batı'nın askeri işgallerine kitle desteği sağlıyordu. Fakat, Irak ve Afganistan'daki yıkımlarla gerçek amacı ortaya çıkan insani savaş söylemi için, Libya Devrimi'nin patlak vermesi onun yeniden canlandırılabilmesi için bir fırsat yarattı. Öte yandan, isyancıların bizzat kendilerinden yardım çağrısı gelmesi, Arap Birliği'nin desteğini alması ve Lübnan

Hizbullahı gibi anti-emperyalist hareketlerin örtülü desteği gibi etkenler, bu müdahaleyi Irak ve Afganistan savaşlarından farklılaştırıyordu.

Daniel Serwer bu konuyu ele almakta oldukça hızlı davrandı. Etkili bir Amerikan dergisi olan Atlantic'te şöyle yazdı, "gönüllüler koalisyonu bir Arap ülkesine saldırıyor. Fransız savaş uçakları zırhlı askeri araçları vuruyor. Amerikan cruise füzeleri hava savunma teçhizatlarını imha ediyor. Bütün bu olanlar fazlasıyla, Irak'ta yaşananları çağrıştırıyor. Ama aslında Libya örneği, Irak'tan ziyade Srebrenitsa örneğiyle benzeşiyor. Uluslararası topluluk uluslararası yasalar altında, kitlesel katliamları önlemek için hareket ediyor." **(44)** Serwer'in cümleleri o dönemdeki hâkim hissiyatı yansıtıyordu. Fakat bu aynı zamanda bir risk de barındırıyordu. Amerikan strateji dergisi Stratfor, biraz ironik bir biçimde şöyle bir not düşüyordu:

Avrupa'da "yumuşak güç" doktrini, merkezi bir doktrin haline geldi. Libya olayında ise yumuşak güçten bahsetmek bir hayli zor. Yaptırımlar ve verilen sert demeçler Kaddafi'yi durduracak gibi görünmüyor, askeri harekât ise yumuşak güç anlayışına aykırı düşüyor. İşte bu koşullar, yumuşak askeri güç doktrinini ortaya çıkardı. Libya hava sahasının kapatılması, Libyalı pilotlar dışında kimseye zarar vermeyecek türden bir askeri eylem biçimiydi. Bu yöntem, Libya'yı istila ve işgal etmeden Kaddafi üzerinde ezici bir baskı kurmaya imkân vermesiyle, Libya ve Irak örneklerini ayrıştırma ihtiyacına da yanıt vermiş oldu.

Elbette, tek başına hava sahasının kapatılmasının etkisiz ve önemsiz olduğu anlaşıldı ve aynı gün Fransızlar Kaddafi güçlerini bombalamaya başladılar. Karada ölenler ise İngiliz, Fransız ya da Amerikalılar değil, Libyalılardı. Hava sahasının kapatıldığı resmi olarak ilan edilirken, net bir bitiş tarih belirtilmeden hava saldırıları gerçekleşmeye devam etti. İnsan hakları aktivistleri için bu durum, onları hava saldırılarının her zaman istenmeyen ölümlere neden olduğu kaygılarını dile getirmekten alıkoydu. Hükümetler içinse bu durum, öncesinde "lekesiz müdahale" olarak ifade ettiğim bir şekilde görülmelerini sağlayacak bir durum yaratmıştı. **(45)**

Askeri müdahalenin desteklenmesi ya da karşı çıkılmasına dair argümanlar, sağ kanat eleştirmenleri Müslüman bir ülkede başka bir savaş ihtimalinden ötürü ikiye bölmüştü. Fakat bu tartışma, Kaddafi'nin ayaklanmayı ezmesi durumunda, bunun devrimlerle yüzleşen diğer diktatörlere de örnek olacağı kaygısı duyan sol içinde de meydana geldi. Bu yaygın ve güçlü olmakla birlikte, emperyalizmin niyetlerini önemsizleştiren bir görüştü. Tutarlı bir emperyalizm karşıtı olan Gilbert Achcar, solun müdahaleyi desteklemekten başka bir şansı olmadığını iddia etti. Znet için hazırladığı yazının etkileyici bir bölümünde, şöyle diyordu:

Solda olduğunu iddia eden herhangi biri, emperyalist haydutların araçlarıyla olsa dahi, bir halk hareketinin korunma talebini görmezden gelebilir mi, eğer ki talep edilen korunma emperyalistlerin ülkelerini denetim altına almalarını engelleyecek bir biçimdeyse? Benim sol anlayışıma göre şüphesiz ki, hayır. Hiçbir gerçek ilerici, ayaklanmanın korunma talebini görmezlikten gelemez. **(46)**

Müdahalenin destekçileri, Bingazi'nin yeni bir Srebrenitsa olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu iddia ediyorlardı. Eğer Batı katliamı engellemekte başarısız olursa, Libya devriminin başkentinin maruz kaldığı tehdit durumunda, suçlu, kabahatli duruma düşecektik. Bu şartları en katı yürekli insanın önüne dahi koysanız, böyle bir müdahaleyi reddedemezdi. Ama bu, hikâyenin yalnızca yarısını oluşturuyordu. Kanlı Balkan Savaşları'ndan doğan insani müdahale, bir milyondan fazla insanın öldüğü, çok daha kanlı Irak işgalinin bir mazeretine dönüştü. Bu çerçevede yapılan ahlaki tartışma, ölümlerin sayıldığı bir tartışma haline geliyor. Bunun yerine, emperyal güçlerin insani müdahalenin meşruiyetini kullanarak bu fırsatları, başka savaşları haklı göstermek için nasıl kullandıklarını anlamak zorundayız.

Batı müdahalesini reddetmek için çok daha temel bir neden var. İki kilit Arap ülkesinde patlak veren devrimle sarsılan Batılı güçler, Kuzey Afrika'ya yeniden yerleşmek için bir fırsat gördüler. Yalnızca petrol güvenliğini sağlamak için değil ama aynı zamanda Tunus ve Mısır devrimleri arasında Batı-yanlısı yeni bir rejim yaratmak için de, Libya cazip bir ödüldü. Bu kumar şimdilik tutmuş görünüyor. Amerikan dergisi Foreign Affairs bunun ABD için önemli bir zafer olduğundan emindi, fakat dergi bir uyarıya da yer veriyordu:

Libya lider Muammer Kaddafi'nin düşüşü, ABD Başkanı Barack Obama için önemli bir dış politika zaferidir. Bütünlüklü bir strateji çerçevesinde, bu işlemin yerine getirilmesi sorumluluğunu başkalarının üstlenmesini sağlarken, Obama yönetimi kısa vadeli hedefi olan Kaddafi'nin katliamlarının durdurulması ile uzun vadeli hedefi olan iktidardan devrilmesini de gerçekleştirmeyi başardı. Bütün bunlar, karada hiç ABD askeri kullanılmadan ve hiçbir askeri kayıp verilmeden, makul bir finansal maliyetle halloldu. Bu sırada, [BM] Koruma Sorumluluğu ilkesinin ilk net askeri uygulaması olarak Kaddafi'nin kesin yenilgisi, insani müdahale yelkenini rüzgârla dolduracak, görünüyor. Bununla birlikte, Libya deneyimi derslerini fazla abartmamak konusunda dikkatli olunmalı. Libya, tekrarlanması pek de mümkün olmayan tekil bir örnekti.(47)

Libya'da sergilenen "yumuşak askeri güç"ün, bölgenin geri kalan yerlerindeki hareketler için de belirli sonuçları oldu. Libya'da isyancıların zaferi, Suriye muhalefetinin de "uçuşa yasak bölge" talebinde bulunması(48) ve kendilerine UGK'yi referans alarak hareket etmeleriyle birlikte(49), Suriye'ye de benzer bir müdahale beklentisini artırdı. Suriye'deki karmaşık koşullar ve riskler, Batılı güçlere çağrı yapma imkânını daraltmakla birlikte, müdahale konusu Suriye hareketi içerisinde de tartışılmaya başlandı. Suriyeli isyancıları desteklemek için devreye giren ve büyüyen bölgesel gücünü dışa vuran ülke, Türkiye idi. Suriye ayaklanması, bir yandan Kaddafi-sonrası Libya'da meydana gelen yeni gerilimlerle NATO'nun askeri başarısı törpülenirken, Batı emperyalizminin yenilenen güveninin sınırlarını gösterdi.

Libya'nın Yeni Kırmızı Çizgileri

Şimdi yeni Libya'nın önderliği için verilen bir mücadele var. Kaddafi rejiminin düşüşünün ardından UGK'nin Batı destekli liderleri, isyancıların saflarının "Katar tarafından finanse edilen" İslamcılarla dolu olduğu uyarısında bulunarak, eski müttefiklerine sırtlarını dönmüş durumdadır. İslamcılarının yakın bir zamanda iktidarı ele geçirebileceklerine ve Libya'nın "Talibanlaşması"na dair kulak tırmalayıcı uyarılar, İslamcı hareketlerin çelişkili doğasının üzerinden atlıyor. İslamcılar otokratik rejimlere karşı tepki gösterebilir ve Batılı güçler onlara destek çıkar ama İslamcılar aynı zamanda istikrarlı kapitalist ekonomiler inşa

etmeye çalışırlar. İslamcılar köklü toplumsal değişimleri engellemek için bu devrimi frenlemek ve yönlendirmek istiyorlar. Libya'yı Türkiye modelini referans olarak biçimlendirmek hedefindeler.**(50)** LİSG'in 1990'lardaki "terörist" stratejisi, o dönemde çatıştıkları rejimin doğası tarafından biçimlendirilmişti. Halk ayaklanması bir kez patlak verince İslamcılar, özellikle doğuda, kendi ideolojilerini paylaşmayan halkla beraber mücadeleye katıldılar.**(51)**

UGK için yeni Libya tıpkı eski Libya gibi olacaktır, yalnızca Kaddafi'nin etrafındaki küçük klik tasfiye edilecek ve gelecekte bir seçim yapılacağına vaadi verilecektir. Trablus'ta ikinci ayaklanma patlak verdiğinde, UGK eski rejimin bürokratlarının, memurlarının işlerine devam etmesini kesinleştirme gayretindeydi.**(52)** Buna karşılık, Batı destekli liderler yeni hükümette, Berberilerin temsilcileri de dâhil olmak üzere isyancı hiziplerin temsilcilerine yer vermeyince, Şeyh Sallabi gibi önemli İslamcı liderler UGK liderlerini "devrimi çalmakla" suçladılar. İsyancıların çoğu için Batı ile ittifak uygun koşullardan kaynaklanıyordu. Batılı güçler yeni hükümetin düzenlemesine giriştiğinde, "Rejime sadık kesimlerle isyancılar" karşıtlığı "sekülerlere karşı İslamcılar" söylemiyle yer değiştirdi.**(53)**

Batı müdahalesinin savaşta iki temel amacı vardı. İlki, rejimin düşüşünü hızlandırmak ve Kuzey Afrika'daki merkezi rolünü güvence altına almak. İkincisi, Irak ve Afganistan facialarının ardından insani müdahale doktrinini yeniden saygınlığa kavuşturmak. İki amaçlarını da belirli bir noktaya kadar başardıkları bir gerçek. Fakat, Libya'daki dayanak noktaları güvenilir olmaktan henüz oldukça uzak. Devrim toplumsal güçleri, ağır silahlarla donanmış milisler biçiminde açığa çıkardı. UGK bugün bu güçleri denetim altına almakta oldukça zorlanıyor. Batı, kara birliklerine sahip olmadığı bir durumda, UGK'deki müttefiklerinin, zaferini koruyacağına güvenmek zorunda. Bu, gerçekleştirilmesi bomba yağdırmaktan daha zorlu bir görev. UGK'nın Batılı destekçileri, halkın ayaklanmayla açığa çıkan beklentilerini paylaşmıyorlar.

UGK'nın tasarladığı neoliberal reform programlarına veya iç savaşta merkezi bir rol oynayan milislerin silahsızlandırılması kampanyasına ne gibi tepkiler geleceğini kestirmek güç. Fakat bu uygulamaların halkın tepkisini çekeceğine şüphe yok. Libya Devrimi tamamlanmış olmaktan çok uzak. Trablus'taki ikinci

ayaklanma kitleleri yeniden sokağa çekti ve rejimin düşüşünü takiben, Libya petrol işçileri, Mübarek'in düşüşünün ardından Mısır'ı girdabına alan grev dalgasıyla benzerlik içinde, eski rejimin yöneticilerinin tasfiyesi talebiyle greve çıktı. Arap dünyasındaki devrimler henüz kararsız yapıdaki birinci aşamalarındalar, fakat değişimi sağlayacak ve denetim altına alınması oldukça zor güçleri açığa çıkarmış durumdadır.

Libya Devrimi'nin kat ettiği yol, Tunus ve Mısır'ınkilerden farklılık gösteriyor fakat, bu devrimlerin dikkate değer benzerlikleri de var. Bütün bu devrimlerde meydana gelen sonuçlar, beklentilerin uzağına düşmüş durumda. Mısırlılar, eski rejimin yapısını devam ettirmekte oldukça kararlı yeni bir askeri yönetim buldular. Bu yönetim nefret edilen olağanüstü hal yasasını, neoliberalizmi ve polisin baskın konumunu sürdürmekte de kararlı. Mısır'da devrimin derinleşmesinde belirgin bir gelişme olmakla birlikte, Libya için de benzer bir durumdan söz edilebilir (Petrol işçilerinin grevi bunun örneklerden biridir). Libya'daki devrimin geleceğinin kaderi, Mısır ve Mısır'daki devrimin gelişimine bağlı. UGK ve silahlı milisler arasındaki gerilim Libya'daki çelişkinin bir parçasını oluştururken, emperyalizmin genel hedefleri bu çelişkinin bir diğer parçasını meydana getiriyor. Kaddafi-sonrası Libya gerçeği gün yüzüne çıkarken, devrim kimin içindi sorusu da tekrar gündeme gelecek.

9 Ocak 2012

Dipnotlar:

1.) Vanderwalle, Dirk, *A History of Modern Libya*, Cambridge University Press, 2006, s.51

2.) *Age*, s. 34

3.) *Age*, s. 32

4.) *Age*, s. 31

5.) *Age*, s. 42

6.) *Age*, s. 54

7.) *Age.*, s. 79

8.) *Age.*, s. 83

9.) *Age.*, s. 99

10.) Vanderwalle, 2006, s. 143

11.) Schwettmann, Jürgen, *Youth Employment and Social Dialogue in the Maghreb Region* (International Labour Organisation), www.ilo.org/public/english/region/eurpro/brussels/downloads/youthemploymentafrika.pdf, 2011.

12.) Otman, Waniss A, ve Erling Karlberg, *The Libyan Economy: Economic Diversification and International Repositioning*, Springer, 2007, s. 36.

13.) Glass, Charles, "Hizbullah's Part in Gaddafi's Downfall", *The London Review of Books* (24 Ekim), www.charlesglass.net/archives/2011/10/hizbullahs_part.html, 2011

14.) Vanderwalle, 2006, s. 194-196.

15.) Basketter, Simon, "Lockerbie: Cynicism, Hypocrisy and Deceit", *Socialist Review* (Eylül), www.socialistreview.org.uk/article.php?articlenumber=10923, 2009.

16.) Vanderwalle, 2006, s. 63

17.) *Al-Hayat*, 20 Ekim 1995.

18.) Oman Tribune, "Jibril 'Stealing Revolution': Sallabi" (9 Kasım), www.omantribune.com/index.php?page=news&id=100824&heading=Other%20Top%20Stories, 2011.

19.) National Counterterrorism Center, "Current List of Designated Foreign Terrorist Organizations", www.nctc.gov/site/other/fto.html, 2011.

20.) Oman Tribune, 2011.

21.) New Yorker, "Eighty-Nine Questions: What did Libya do for The CIA?" (3 Eylül), www.newyorker.com/online/blogs/cloread/2011/09/eighty-nine-questions-what-did-libya-do-for-the-cia.html, 2011.

22.) *Jamestown Foundation Terrorism Monitor*, "The Libyan Islamic Fighting Group (LIFG)", volume 3, issue 6, www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=308, 2005.

23.) *Stratfor Global Intelligence*, "Jihadist Opportunities in Libya" (30 Ağustos), www.stratfor.com/weekly/20110223-jihadist-opportunities-libya, 2011.

24.) *Financial Times*, “West’s Policy Exposed as ‘Mad Dog’ Finds Bite” (21 Şubat), www.ft.com/cms/s/0/f068d70e-3ddd-11e0-99ac-00144feabdc0.html#ixzz1cuoOrXlc, 2011.

25.) *Gulf News*, “Libya Reaches Out to Multinationals” (2 Haziran), <http://gulfnews.com/business/oil-gas/libya-reaches-out-to-multinationals-1.182575>, 2007.

26.) O’Huiginn, Dan, “EU arms sales to Libya: fleshing out the figures” (25 Şubat), http://ohuiginn.net/mt/2011/02/eu_libya_arms_press_review.html, 2011.

27.) Noll, Gregor, Mariagiulia Giuffré, “EU Migration Control: Made by Gaddafi?”, *Open Democracy* (25 Şubat), www.opendemocracy.net/gregor-noll-mariagiulia-giuffre/eu-migration-control-made-by-gaddafi, 2011.

28.) *Al-Jazeera*, “Gaddafi’s son talks of conspiracy” (20 Şubat), <http://english.aljazeera.net/news/africa/2011/02/2011220232725966251.html>, 2011.

29.) *New York Times*, “Terror Quiets Libyan Capital as Rebels Battle in the East” (3 Mart), www.nytimes.com/2011/03/04/world/africa/04libya.html?_r=3&ref=global-home, 2011.

30.) *Al-Jazeera*, “Defiant Gaddafi confined to Tripoli” (27 Şubat), www.aljazeera.com/news/africa/2011/02/201122792426740496.html, 2011.

31.) *Al-Jazeera*, “Libya opposition launches council” (27 Şubat),

<http://english.aljazeera.net//news/africa/2011/02/2011227175955221853.html>, 2011.

32.) *Al-Arabiya*, “Gaddafi tells Benghazi his army is coming tonight” (17 Mart), www.alarabiya.net/articles/2011/03/17/141999.html, 2011

33.) *Huffington Post*, “Libyan Rebels Plead For No-Fly Zone” (12 Mart), www.huffingtonpost.com/2011/03/12/libyan-rebels-plead-for-n_n_834886.html, 2011

34.) *Asian Tribune*, “Libyan rebellion has radical Islamist fervor: Benghazi link to Islamic militancy: US Military Document Reveals” (17 Mart), www.asiantribune.com/news/2011/03/17/libyan-rebellion-has-radical-islamist-fervor-benghazi-link-islamic-militancyus-milit, 2011.

35.) *Wall Street Journal*, “Rebels Fight US for Funds It Seized”, (9 Nisan), <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704503104576251160239688124.html>, 2011.

36.) *Reuters*, “Libya to honour all legal oil deals” (24 Ağustos), uk.reuters.com/article/2011/08/24/uk-libya-oil-contracts-idUKTRE77N24820110824, 2011

37.) National Transitional Council, “Statement of the Transitional National Council on Counter-Terrorism” (30 Mart), www.ntclibya.org/english/counter-terrorism/, 2011.

38.) *Daily Telegraph*, “Libya: perilous voyage to help besieged rebels in Misurata” (11 Nisan), www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8444041/Libya-

perilous-voyage-to-help-besieged-rebels-in-Misurata.html, 2011.

39.) *Guardian*, “Misrata rebels defy Libya’s new regime” (29 Ağustos), www.guardian.co.uk/world/2011/aug/29/misrata-rebels-defy-libya-regime, 2011.

40.) *Human Rights Investigations*, “Libyan rebel ethnic cleansing and lynching of black people” (7 Temmuz), <http://humanrightsinvestigations.org/2011/07/07/libya-ethnic-cleansing/>, 2011.

41.) *Reuters*, “Special report: The secret plan to take Tripoli” (6 Eylül), www.reuters.com/article/2011/09/06/us-libya-endgame-idUSTRE7853C520110906, 2011.

42.) Age.

43.) İngiltere Başbakanı David Cameron’ın çokkültürlülüğe karşı öne çıkardığı, yabancı ve göçmen karşıtı yeni konsept (ç.n.).

44.) *Atlantic*, “The Strikes on Libya: Humanitarian Intervention, Not Imperial Aggression” (19 Mart), www.theatlantic.com/international/archive/2011/03/the-strikes-on-libya-humanitarian-intervention-not-imperial-aggression/72740/, 2011.

45.) *Stratfor Global Intelligence*, “Libya: A Premature Victory Celebration” (30 Ağustos), www.stratfor.com/weekly/20110829-libya-premature-victory-celebration, 2011

46.) Achcar, Gilbert, “Libya: a legitimate and necessary debate from an anti-imperialist perspective”, Znet (25 Mart),

www.zcommunications.org/libya-a-legitimate-and-necessary-debate-from-an-anti-imperialist-perspective-by-gilbert-achcar, 2011.

47.) Stewart, Patrick, "Libya and the future of humanitarian intervention" *Foreign Affairs* (26 Ağustos), www.foreignaffairs.com/articles/68233/stewart-patrick/libya-and-the-future-of-humanitarian-intervention, 2011.

48.) *Los Angeles Times*, "Syria protesters reportedly demand 'no fly' zone" (28 Ekim), <http://articles.latimes.com/2011/oct/28/world/la-fg-syria-protests-20111029>, 2011.

49.) *BBC*, "Q&A: Syrian opposition alliance" (16 Kasım), www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-15155804, 2011.

50.) *Daily Telegraph*, "Libyan cleric announces new party on lines of 'moderate' Islamic democracy" (10 Kasım), www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8879955/Libyan-cleric-announces-new-party-on-lines-of-moderate-Islamic-democracy.html, 2011.

51.) *New York Times*, "Diverse character in city Qaddafi calls Islamist" (7 Mart), www.nytimes.com/2011/03/08/world/middleeast/08darnah.html?_r=3, 2011.

52.) *Reuters*, "Special report: The secret plan to take Tripoli" (6 Eylül), www.reuters.com/article/2011/09/06/us-libya-endgame-idUSTRE7853C520110906, 2011.

53.) *Los Angeles Times*, "Islamists take aim at Libya rebels' secular leaders" (13 Eylül), <http://articles.latimes.com/2011/sep/13/world/la-fg-libya-factions-20110914>, 2011.